

prve številke. V razdelku Poročila in gradivo Tina Nastran piše o petištiridesetletnici kovinarstva v Železnikih, Boris Klemenčič o 70 letih telesnokulturne dejavnosti v Gorenji vasi, Marijan Masterl pa v nekaj stavkih dopolnjuje svojo razpravo o ljudskem posebnem Blažu Peternelu-Blešku iz 37. letnika Loških razgledov. Med ustajljene članke sodi Prispevek h kroniki škofjeloške občine (tokrat za čas od 1. novembra 1990 do 31. oktobra 1991); kronologijo dogajanj je pripravil Franc Podnar.

Nataša Stergar

Raoul Pupo, Immagini e Problemi 1945. (Julijska krajina. Podobe in vprašanja 1945), Gorica : Editore Goriziana, 1992. 287 strani.

Delo tržaškega zgodovinarja Raoula Pupa lahko uvrstimo v okvir tistega tržaškega zgodovinospisja, ki se loteva tržaške preteklosti z neretoričnega in nacionalistično neobremenjenega stališča. V tej študiji obravnava Pupo, z gledišča zgodovine dolgega trajanja, zadnje leto druge svetovne vojne in prva povojna leta v Trstu in Julijski krajini. Družbena, ideološka in narodnostna nasprotja, ki jih je fašistični režim nasilno zatrl, pravi, so izbruhnili z neverjetno silo v zadnjem vojnem letu in niso pojenjala niti v prvih povojnih časih. Avtor se torej loteva najbolj spornega obdobja sodobne tržaške zgodovine, ki še vedno buri duhove, zdaj na eni, zdaj na drugi strani. Tudi zato, ker so številne dosedanje zgodovinske študije zaradi svoje tendenčnosti dovoljevale in celo spodbujale politične špekulacije tistih, ki se v Trstu hranijo z nacionalistično mržnjo.

Pupo je za osvetljevanje zgodovinskega dogajanja med letom 1944 in 1954 uporabil že objavljeno literaturo, a tudi dokumentacijo, ki je v zadnjih letih na ogled v italijanskih, britanskih in ameriških arhivih. Žal pa mu niso bili na vpogled, kot tudi ne ostalim zgodovinarjem, dokumenti, ki jih hranijo slovenski in hrvaški arhivi.

Priključitev Trsta, Slovenske Primorske in Istre nemškemu Reichu je leta 1944 prinesla v Trst ponovno nadvlado nemškega sveta in na novo oživila konflikt med gospodarskimi in nacionalnimi interesi mesta. Tržaški vodilni razred je kljub dotedanji zvestobi fašizmu in italijanstvu ponudil svojo razpoložljivost novim nemškim oblastnikom. Verjetno je šlo tu, trdi avtor, za obrambno dejanje, ki pa je bilo vse-kakor odsev težav, ki so nastopile po prvi svetovni vojni, ko se je moral tržaški podjetniški krog vključiti v širši italijanski gospodarski prostor. Za ohranitev vodilne vloge so bili tržaški podjetniki pripravljene paktirati s komer koli. In če je obnašanje tržaške vodilne elite postalo model vodenja tudi za urbano prebivalstvo, potem je dovolj razumljivo, da je tržaški srednji sloj dejavno sodeloval z okupatorjem. V takem okolju so ostali italijanski antifašisti, ko so poudarjali nujnost nacionalne obrambe pred nacisti, brez vsakršnega širšega konsenza. Za Pupa so tudi pomenljivi spori, ki so nastali zaradi nasprotujočih si nacionalnih stališč med italijanskim in slovenskim odporištvom. Italijansko odporištvostvo so v Julijski krajini ošibila še posebno razhajanja med tistimi, ki so se navdušili za jugoslovansko partizanstvo, in tistimi, ki so hoteli ohraniti privilegirani odnos z italijanskim antifašizmom.

Po prihodu jugoslovanske vojske v Trst, Gorico in Istro so politična, družbena in nacionalna nasprotja dosegla svoj višek. Konec vojne ni prinesel v te kraje konec nasilja, ugotavlja Pupo, nasprotno, začelo se je obdobje povojnega obračunavanja. Prihod jugoslovanske vojske v Trst je bil namreč osvoboditeljski le za del Trsta, za slovensko prebivalstvo in dele tržaškega proletariata. Za večino Italijanov je prihod jugoslovanske vojske pomenil prihod novega okupatorja. Jugoslovanskim oblastem je medtem šlo zato, da Trst priključijo ostalemu jugoslovanskemu ozemlju. Dosledno s tem načrtom je jugoslovanska uprava poskušala obračunati zlasti s predstavniki mestnega antifašističnega odbora (CLN), ki se je v mestnem okviru pojavil kot direkten tekmeč jugoslovanskih oblasti. Povojno nasilno obračunavanje ni zajelo le kolaboracionistov, trdi Pupo. Prizadelo je prav tiste antifašiste, ki niso soglašali z revolucionarnim prevzemom oblasti in s priključitvijo Trsta ter ostalih delov Julijske krajine Jugoslaviji. Povojno nasilje ni rastlo namreč le iz ideoloških nasprotij, bilo je toliko bolj krvavo, ker se je zasidralo na rodovitna tla nacionalistične mržnje. Internacionalizacija tržaškega vprašanja, določitev Morganove črte, razdelitev obmejnega ozemlja na cono A in cono B še zdaleč niso pomirile povojnega političnega dogajanja, ki je čedalje v večji meri sililo v politično in nacionalno polarizacijo. Vezi med zaledjem in mestom so se nasilno prekinile, Trst se je ločil od Istre, Gorica od Vipavske in Soške doline.

V avtorjevem osvetljevanju tržaških in primorskih dogajanj je opaziti tančico obžalovanja za to, kar sta Trst in Gorica takrat izgubila. Izzazitejša sentimentalna nota je medtem očitna v didaskalijah izpod peresa Fulvia Anzellottija, ki dopolnjujejo skrbno izbrane fotografije Roberta Spazzalija. Ob tem lahko pripomnimo, da je pri osvetljevanju polpretekle zgodovine, tudi v primeru strokovnega pisca, težko povsem potlačili emocionalni pol, predstave, ki sta jih tako starejša kot mlajša generacija asimilirali ne glede na stran, kateri pripadata. Stereotipna gledanja na preteklost ene ali druge nacionalne skupnosti so zapustila v tistih, ki so zgodovino doživeli, v tistih, ki so jo pisali, in tistih, ki so jo brali ali le poslušali, dovolj obremenjujočo dediščino. Paoul Pupo teži za tem, da bi se čim bolj izognil tej dediščini, ki je vseprevečkrat proizvedla ozkogledno osvetljevanje preteklosti. Doslej so zgodovino o vojnem in povojnem času na Primorskem pisali ločeno. Vsaka stran si je izoblikovala svojo. Morda je vendarle prišel čas za trezno, znanstveno in globalno osvetlitev vojnih in povojnih tržaških zgodovinskih vozlov.

Marta Verginella